
O ZGRADBAH EKSOGENE SVOJILNOSTI

Zgradbe eksogene svojilnosti so specifične zaradi posebne skladišne vloge posedovalca v razmerju do posedovanega: posedovalec ne nastopa kot prilastek k posedovanemu (npr. *Petrovo kolo*), temveč kot samostojen stavčni člen. V zgradbah, značilnih za mnogo evropskih jezikov, je to prosti dajalniški predmet (npr. *Miha je Petru popravil kolo*). Članek na podlagi slovenskih zgledov v okviru jezikovnosistemskih možnosti obravnava skladišne in pomenske lastnosti teh zgradb ter dejavnike njihove rabe. Pri razlagi njihove strukture je uporabljen tvorbeni pristop, ki sloni na prostorski interpretaciji svojilnosti. Sledi primerjava z neevropskim tipom zgradb eksogene svojilnosti, ki je v omejenem obsegu prisoten tudi v slovenščini. V neevropskih zgradbah posedovalec ni v vlogi prostega dajalniškega predmeta, temveč izrine posedovano iz argumentne strukture glagola in prevzame njegovo skladišno vlogo (npr. *Zgrabil ga je za rokav*). Pragmatično gledano je bistvena lastnost zgradb eksogene svojilnosti ta, da izražajo prizadetost posedovalca. Le evropski tip – zaradi prostega dajalnika – naj bi impliciral tudi prizadetost v smislu učinka na psihični ravni.

0 Uvod

Zgradbe eksogene svojilnosti¹ so posebne oblike svojilnih zgradb, v katerih posedovalec in posedovano ne nastopata znotraj iste besedne zveze, temveč je posedovalec samostojni stavčni člen. V prototipični zgradbi eksogene svojilnosti je to predmet v dajalniku, vendar takšen, ki ne spada v argumentno strukturo glagola. Z drugimi besedami, ne predstavlja obveznega udeleženca, ki bi ga v stavku zahteval glagol s svojo vezljivostjo (Fried 1999: 473; Haspelmath 1999: 109; Landau 1999: 2). Zgled:

- (0) a. Zobozdravnik je (*Janezu*) izpulil *zob*. (eksogena svojilnost)
- b. Zobozdravnik je izpulil *Janezov zob*. (endogena svojilnost)

¹ Angleško *external possession constructions* 'zgradbe zunanje oz. eksogene svojilnosti'. Na možnost rabe izraza *eksogena svojilnost* (po analogiji z *endogeno svojilnostjo*) me je opozorila prof. dr. Ada Vidovič Muha.

Haspelmath (1999) na podlagi podatkov za različne jezike ugotavlja, da je zgradba eksogene svojilnosti z dajalniškim posedovalcem značilna za romanske, slovanske in balkanske jezike, nemščino in nizozemščino, zgradbe, ki so zelo blizu prototipu, pa poznajo tudi madžarščina, baskovščina in malteščina. V nizozemščini, na primer, dajalnik sicer ni morfološko označen, vendar nam skladenjski položaj posedovalca dovoljuje, da ga prepoznamo kot »dajalniškega« (ibid: 112).

Večji odklik od prototipa opazimo v jezikih severne Evrope (irščini, nordijskih jezikih, finščini, estonščini in ruščini), za katere je značilna raba posedovalca v mestniku namesto dajalniku (ibid: 123). Zgradbe z neke vrste prostim posedovalcem (tj. takšnim, ki ga ne zahteva glagol s svojo vezljivostjo) torej najdemo po vsej Evropi (z redkimi izjemami, kot so npr. angleščina, valižanščina in bretonščina (ibid: 118)). Jeziki izven Evrope zgradb s prostim posedovalcem načeloma ne poznajo. Nekateri (npr. klasična arabščina, hindujščina, turščina) uporabljajo le zgradbe endogene svojilnosti, drugi (predvsem jeziki v Afriki, Aziji, obeh Amerikah in na Pacifiku) pa imajo svoj, poseben tip zgradb eksogene svojilnosti brez prostega posedovalca (ibid: 118–119). V skladu s povedanim uporabljam v nadaljevanju razprave za zgradbe eksogene svojilnosti s prostim posedovalcem izraz evropske zgradbe, za zgradbe eksogene svojilnosti brez prostega posedovalca pa izraz neevropske zgradbe.² Ob tem želim opozoriti, da je terminologija lahko zavajajoča. Neevropske zgradbe namreč v omejenem obsegu najdemo tudi v evropskih jezikih (npr. slovenščini, angleščini in francoščini), vendar zato še ne spadajo v evropski tip zgradb, saj nimajo prostega posedovalca.

V zvezi s terminologijo želim na tem mestu pojasniti še rabo izrazov posedovalec in posedovano. Uporabljam ju po analogiji z zgradbami, kjer gre za prototipično svojilno razmerje, tj. razmerje med lastnikom in lastnino. Beseda oziroma besedna zveza, ki označuje lastnika, je posedovalec, tista, ki označuje lastnino, pa posedovano. Tako na primer v jedru besedne zveze *kolo sosedovega Mihca* prepoznamo posedovano (*kolo*), v desnem prilastku pa posedovalca (*sosedov Mihec*). Podobno v stavku *Sosedovemu Mihcu sem popravil kolo* prepoznamo posedovano (*kolo*) v premem predmetu, posedovalca (*sosedov Mihec*) pa v dajalniškem predmetu. V obeh primerih se poimenovanje sklada z udeleženskima vlogama,³ pripisanima danima udeležencema: posedovalec ima udeležensko vlogo POSEDOVALEC (tj. lastnik), posedovano pa udeležensko vlogo POSEDOVANO (tj. lastnina). Posedovano lahko pripada posedovalcu kot materialna lastnina (npr. *Mihčevo kolo*), sestavni del (npr. *Mihčev nos*), del družinskega razmerja (npr. *Mihčeva sestra*) itd. Svojilnost je širok pojem, ki presega razmerje prototipične lastniškosti (o različnih tipih svojilnosti glej tudi Vidovič Muha 1998, 2000). V primeru stavka *Janezu se knjige dobro prodajajo* je najbolj verjetna interpretacija ta, da je Janez avtor knjig in kot tak njihov lastnik,

² Pri poimenovanju sem se oprla na Haspelmatha (1999), ki prav tako loči med evropskimi (»European«) in neevropskimi (»non-European«) zgradbami eksogene svojilnosti.

³ Z udeleženskimi vlogami so zajeta pomenska razmerja med udeleženci dogodka, kot ga označuje predikat (Golden 2000: 49). Udeleženska razmerja obstajajo tudi znotraj samostalniških zvez. V primeru prototipičnega svojilnega razmerja gre za razmerje med POSEDOVALCEM (lastnikom) in POSEDOVANIM (lastnino).

knjige pa so njegova lastnina. Možno pa je tudi, da je Janez le prodajalec knjig in da knjige niso njegova lastnina, pri čemer ne gre več za pravo svojilnost, temveč prej za nekakšno prostorsko razmerje, v smislu da se knjige (kot prodajni artikel) nahajajo pri Janezu (prim. Vidovič Muha 1998: 11). Kljub temu – po analogiji s prototipom – Janeza še vedno imenujem posedovalec, knjige pa posedovano. Takšno poimenovanje uporabljam skozi celotno razpravo, ne glede na to, za kakšen tip svojilnosti gre oziroma koliko se razmerje med posedovalcem in posedovanim oddaljuje od prototipa.

1 Skladenjske lastnosti, pomen in dejavniki rabe

V prototipični zgradbi eksogene svojilnosti se posedovalec nahaja v obliki prostega dajalniškega predmeta. Glede na skladenjsko vlogo posedovanega pa se kažejo trije osnovni vzorci. Posedovano je lahko v vlogi premege predmeta:

- (1) a. Miha je Petru popravil kolo.
- b. Mati je dečku umila obraz.

Posedovano je lahko del predložne zveze v vlogi prislovnega določila. Glagol je bodisi prehodni (2) bodisi neprehodni (3):

- (2) a. Od jeze mu je pismo vrgla v glavo.
- b. Prek rane sem si nalepila obliž.
- (3) a. V oko mi je padla smet.
- b. Po podstrešju se nam podijo miši.
- c. V kuhinji nam je gorelo.
- č. V glavi se mi vrti.

Posedovano je lahko v vlogi ergativnega osebka. Glagol v povedku je takšen, da ne more pripisovati tožilnika: ergativni (4), prehodni v trpniku (5) ali prehodni, katerega trpni pomen izraža povratni osebni zaimek *se* (6):

- (4) a. Od mrazu ji je pordel nos.
- b. Budilka ti zvoni.
- c. Tulipani so se nam že razcveteli.
- (5) Nekaj fotografij mu je bilo ukradenih.
- (6) a. Petru se je pokvarilo kolo.
- b. Knjige se mu dobro prodajajo.

Zgradbo eksogene svojilnosti je mogoče preoblikovati tako, da posedovalec prevzame vlogo levega prilastka k posedovanemu. Na primer:

- (7) a. Miha je Petru popravil kolo. (= 1a)
- b. Miha je popravil Petrovo kolo.

Seveda se jezikovnosistemske možnosti ne pokrivajo vedno s konkretnimi jezikovnimi realizacijami. Z drugimi besedami, kar je teoretično možno, ni nujno v rabi. Če je stavek (7b) zgoraj povsem sprejemljiv in dejansko v rabi, se zdi stavek (8b), ki ga jezikovni sistem sicer dopušča, manj običajen ali celo vprašljiv:

- (8) a. V kuhinji nam je gorelo. (= 3c)
b. ?V naši kuhinji je gorelo.

Stavek (9b) v naslednjem zgledu je povsem sprejemljiv, vendar ni edina možna pretvorba (9a). Stavek (9a) namreč dopušča tudi interpretacijo '(On) dobro prodaja knjige (koga drugega)' (gl. tudi **Uvod**):

- (9) a. Knjige se mu dobro prodajajo. (= 6b)
b. Njegove knjige se dobro prodajajo.

Pretvorba, ki jo omogoča jezikovni sistem, sicer lepo pokaže vlogo dajalniškega predmeta kot posedovalca (*Petru* > *Petrovo (kolo)*; *nam* > *naša (kuhinja)*; *mu* > *njegove (knjige)*), ne odraža pa nujno dejanske rabe. Rabo zgradb s svojilnim prilastkom namreč lahko pogojujejo različni dejavniki (besedilni in situacijski kontekst, členitev po aktualnosti, besedni red, oblikoslovne lastnosti posedovalca ipd.), katerih vpliv bi veljalo podrobneje raziskati na podlagi korpusa.

Zdi se, da je v primeru zgradbe eksogene svojilnosti poudarek na prizadetosti posedovalca oziroma vplivu, ki ga ima dejanje nanj (10a), medtem ko je zgradba s svojilnim prilastkom s tega vidika nevtralna (10b). Za ponazoritev gl. Landau 1999: 3; Levine 1986: 443–444:

- (10) a. Otroci so babici razbili najljubšo vazo. (Kaj so ji storili?)
b. Otroci so razbili babičino najljubšo vazo. (Kaj se je zgodilo?)

Omenjena funkcija zgradb eksogene svojilnosti je razvidna tudi iz tega, da jih je včasih mogoče parafrazirati na naslednji način:

- (11) Miha je Petru_i popravil kolo. > Miha je popravil Petrovo_i kolo za Petra_i.

Ker implicirajo prizadetost posedovalca na psihični ravni, se zgradbe eksogene svojilnosti dobro obnesejo tudi v metaforični rabi, kar je lepo razvidno iz zgledov (12a) in (13a). V obeh navedenih primerih se zdi pretvorba v zgradbo s svojilnim prilastkom (12b, 13b) za govorca mnogo manj sprejemljiva:

- (12) a. Vidim, da tudi tebi teče voda v grlo.
b. ?Vidim, da tudi v tvoje grlo teče voda.

- (13) a. Z opravljenim izpitom se je študentu od srca odvalil velik kamen.
b. ?Z opravljenim izpitom se je od študentovega srca odvalil velik kamen.

Iz zahteve po prizadetosti posedovalca je mogoče sklepati na omejitve pri rabi zgradb eksogene svojilnosti. Haspelmath (1999: 113) izpostavi štiri dejavnike, ki vplivajo

na prizadetost posedovalca: (a) živost posedovalca, (b) vrsto glagola v povedku, (c) neodtuljivost posedovanega, in (č) skladijsko vlogo posedovanega. Logično je, na primer, da bo posedovalec prizadet, če bo ustrezal kategoriji živo (14a) in če bo glagol izražal dejanje (15a). To seveda ne pomeni, da zgradbe eksogene svojilnosti z neživim posedovalcem niso možne, vsekakor pa so mnogo manj običajne. Zgled (14b), na primer, je povsem sprejemljiv, medtem ko je (14c) vprašljiv:

- (14) a. Miha je Petru popravil kolo. (živo)
 b. Miha je kolesu popravil luč. (neživo)
 c. ?Miha je balkonu popravil ograjo. (neživo)
- (15) a. Mati mu je navila budilko. (dejanje)
 b. *Mati mu je slišala budilko. (čutno zaznavanje)

Ker se glagolsko dejanje nanaša na posedovano, je posedovalec prizadet šele posredno. Posrednost se zmanjša, če je posedovano neodtuljiva lastnina ali sestavni del posedovalca. Za najbolj neposredno prizadetost gre torej v primerih, ko je posedovano del telesa. Kot ugotavlja Fried (1999: 483), ima zgradba eksogene svojilnosti prednost pred tisto s prilastkom; češčina, na primer, jo je celo gramatikalizirala kot edino možnost sploh. Tudi sledeči slovenski zgled odraža težnjo po rabi zgradbe eksogene svojilnosti, čeprav druge možnosti ne izključuje:

- (16) a. Od nešteti piruet se mi je v glavi že pošteno vrtelo.
 b. ?Od nešteti piruet se je v moji glavi že pošteno vrtelo.

V nekaterih jezikih je dejavnik neodtuljivosti tako močan, da je posedovano v zgradbah eksogene svojilnosti obvezno del telesa. Haspelmath (1999: 114) kot tak jezik izpostavi nizozemščino, kjer stavki kot (17b) niso možni.⁴

- (17) a. Zgrabila je pismo in mu ga vrgla v glavo.
 b. Zgrabila je pismo in mu ga vrgla na mizo.

Če je posedovano del telesa, lahko zgradbo eksogene svojilnosti prepreči koreferenčnost osebkov s posedovalcem:

- (18) Zaprla mu/*si je oči.

Zdi se, da je v takih primerih raba povratnega osebnega zaimka možna le tedaj, ko v parafrazi danega stavka posedovano ne more nastopiti kot ergativni osebek (20, 21b):

- (19) a. *Zaprla si je oči. > Oči so se ji zaprle.
 b. *Našobila si je ustnice. > Ustnice so se ji našobile.
 c. *Namrščila si je čelo. > Čelo se ji je namrščilo.

⁴ Zgled iz nizozemščine (Haspelmath 1999, 13b): *Ik gooide het rapport op zijn bureau.* 'Poročilo sem vrgel na njegovo mizo.' Toda: **Ik gooide hem het rapport op het bureau.* 'Poročilo sem mu vrgel na mizo.'

- (20) a. Pokrila si je oči. > *Oči so se ji pokrile. (* v smislu, da jih ni pokril kdo drug)
 b. Umila si je zobe. > *Zobe so se ji umili. (* v smislu, da jih ni umil kdo drug)
 c. Obrisala si je čelo. > *Čelo se ji je obrisalo. (* v smislu, da ga ni obrisal kdo drug)
- (21) a. *Zravnala si je hrbet. > Hrbet se ji je zravnal.
 b. S posebnim likalnikom si je (sama) ravnala lase. > *S posebnim likalnikom so se ji ravnali lasje. (* v smislu, da jih ni ravnal kdo drug)

Skladenjska vloga posedovanega se mora ujemati z njegovo vlogo prizadetega udeleženca, zaradi česar sprejemljivost posameznih skladenjskih vlog pada po naslednjem zaporedju: del predložne zveze v vlogi prislovnega določila > premi predmet > ergativni osebek > neergativni osebek > prehodni osebek (Haspelmath 1999: 113). Tako na primer v ruščini že ergativni osebek ni več mogoč, v nizozemščini (edini tak jezik) pa celo premi predmet ne (ibid.: 115). V slovenščini tako strogih omejitev ni, nesprejemljivost posedovanega v vlogi prehodnega osebka pa ponazarja naslednji zgled:

- (22) *Objokane oči ji niso nikogar ganile.

Kadar se posedovano nahaja znotraj predložne zveze in predstavlja prostorski cilj gibanja ali premikanja (npr. *Sedla je v materino naročje*), je poleg prototipične zgradbe eksogene svojilnosti (23a) možna tudi takšna, kjer posedovalec ni samostalniška zveza v dajalniku, temveč nastopa kot dopolnilo k predlogu, ki izraža smer (23b). V takih primerih gre za čisto prostorsko spremembo oziroma prizadetost posedovalca zgolj v smislu prostorskiosti. Če pa gre za metaforično rabo (kot npr. v (24)), je možna le prototipična zgradba eksogene svojilnosti (Podlesskaya in Rakhilina 1999: 512–513). Razliko med nemetaforično in metaforično rabo ponazarjata zgleda (23) in (24):

- (23) a. Sedla je materi v naročje.
 b. Sedla je k materi v naročje.
- (24) a. Sedla mu je v srce.
 b. *Sedla je k njemu v srce.

V okviru tvorbene slovnice je mogoče pokazati, da imata zgradbi (23a) in (23b) enako globinsko strukturo, v kateri se posedovalec nahaja kot notranji argument⁵ predloga *k* znotraj malega stavka (SC)⁶ (Broekhuis in Cornips 1997: 186–188):

⁵ Notranji argument opravlja skladenjsko funkcijo dopolnila k leksikalnemu jedru, zaradi česar mu lahko leksikalno jedro neposredno pripiše udeležensko vlogo. Tipičen primer notranjega argumenta je premi predmet, ki ga kot svoje dopolnilo zahteva prehodni glagol. Tudi predlogi zahtevajo dopolnila. V predložni zvezi *pred sosedovo hišo*, na primer, je to samostalniška zveza *sosedova hiša* v mestniku. *Sosedova hiša* je torej notranji argument predloga *pred*.

⁶ Mali stavek (angleško *Small Clause*) je brezglagolski stavek s prisojevalnim razmerjem med predikatom in osebkom (Golden 2000: 14, 112–113).

(25)

... V ... [PP Spec P_{loc} [SC Posedovano [k Posedovalec]]]
 ... sedla ... [PP v [SC naročje [k materi]]]

Predložna zveza s posedovalcem se premakne v določilo krajevnega predloga in dobimo strukturo zгледа (23b):

(26)

... V ... [PP [k Posedovalec]_j P_{loc} [SC Posedovano t'_j]]
 ... sedla ... [PP [k materi]_j v [SC naročje t'_j]]

Če se predlog inkorporira v glagol, dobimo strukturo tipične zgradbe eksogene svojilnosti. Kot je razvidno iz (27), se še pred inkorporacijo celotna zveza [k Posedovalec] premakne v določilo višje funkcionalne zveze (FP),⁸ v razlago katere se na tem mestu ne spuščam. Rezultat inkorporacije je pripisovanje dajalnika posedovalcu:

(27)

... k_i + V ... [FP [t_i Posedovalec]_j F [PP t_j P_{loc} [SC Posedovano t_j]]]
 ... k_i + sedla ... [FP [t_i materi]_j F [PP t_j v [SC naročje t_j]]]

Izpeljava, osnovana na posedovalcu kot dopolnilu k predlogu znotraj malega stavka, naj bi veljala za vse zgradbe eksogene svojilnosti. V globinski strukturi vsake izmed njih naj bi namreč obstajal abstrakten element K (fonetično nerealizirana vzporednica predloga *k*), ki naj bi se v končni fazi inkorporiral v glagol (ibid.: 187). Zgled:

(28) Otroku je umila obraz.

... V ... [SC Posedovano [K Posedovalec]]
 ... umila ... [SC obraz [K otroku]]

... K_i + V ... [FP [t_i Posedovalec]_j F [SC Posedovano t_j]]
 ... K_i + umila ... [FP [t_i otroku]_j F [SC obraz t_j]]

Podlesskaya in Rakhilina (1999: 516) pri tem opozorita na primere, ko gre le na videz za tovrstno izpeljavo in je posedovalec rabljen zgolj po analogiji:

(29) Pustil (si) je rasti brado.

Fried (1999: 491) meni, da ni dajalniški posedovalec v zgradbah eksogene svojilnosti nič drugega kot poseben primer t. i. dajalnika interesa (angl. *dative of interest*), tj.

⁷ Sled (angl. *trace*), ki jo za seboj pusti element, ki se v strukturi premakne v drug položaj. V našem primeru je premaknjeni element [k Posedovalec] oziroma [k materi].

⁸ Angl. *functional projection*, slovenski izraz povzemam po Golden (2000). Funkcionalna zveza je besedna zveza, ki v jedru nima leksikalne kategorije, npr. določna zveza, časovna zveza, stavčna zveza, mali stavek ipd.

dajalniškega predmeta, ki sicer ni pogojen z vezljivostjo glagola v povedku (npr. *V gorah se (nam) je pokvarilo vreme*), vendar implicira prizadetost svojega referenta zaradi glagolskega dejanja. Pri tem pa velja opozoriti na naslednjo pomembno razliko med dajalnikom interesa v zgradbah eksogene svojilnosti in tistim v drugih vrstah zgradb: le dajalniški predmet v zgradbah eksogene svojilnosti je nujno koreferenčen s posedovalcem. Za primerjavo:

(30) Na počitnicah se nam_i je pokvarilo vreme. (eksogena svojilnost + interes)
 'Na naših_i počitnicah se je pokvarilo vreme nam_i v škodo.'

(31) V gorah se nam_i (= planincem_i) je pokvarilo vreme. (interes)
 'V (slovenskih_i) gorah se je pokvarilo vreme nam_i v škodo.'

Včasih je možna dvojna interpretacija:

(32) a. Prevedla mu_i je obe knjigi. 'Prevedla je obe njegovi_i knjigi.'
 b. Prevedla mu_i je obe knjigi. 'Prevedla je obe (nekoga drugega_i) knjigi zanj_i.'

Čeprav sta oba dajalnika prosta, sta njuna referenta na neki način vpletena v proces glagolskega dejanja, saj ima slednje zanj določene posledice. V tem se razlikujeta od t. i. etičnega dajalnika (angl. *ethical dative*), ki ne sodi v propozicijo, temveč ga lahko interpretiramo zgolj na ravni govornega dejanja (Smith 2000):

(33) Janez ti pa gre in pusti ključ v avtu.

2 Neevropske zgradbe eksogene svojilnosti

Kot ugotavlja Haspelmath (1999: 119–122), se neevropske zgradbe eksogene svojilnosti od evropskih razlikujejo v tem, da nimajo prostega posedovalca, temveč posedovalec prevzame mesto argumenta in skladiščno funkcijo posedovanega (običajno premegega predmeta), medtem ko se posedovano umakne na raven neargumenta⁹ in ga lahko celo izpustimo. Ta vzorec se v omejenem obsegu pojavlja tudi v Evropi (o problematiki izrazja gl. **Uvod**). Najdemo ga na primer v angleščini, ki evropske zgradbe eksogene svojilnosti ne pozna:

(34) a. He kissed her on the cheek. ('Poljubil jo je na lice.')

b. She punched him on the face. ('Udarila ga je v obraz.')

Vendar je ta raba v angleščini precej omejena. Možna je le z glagoli, ki dopuščajo metonimično razmerje, v smislu da omogočajo identifikacijo dela telesa s celoto (Vergnaud in Zubizarreta 1992: 639–40). Če rečemo, da je Peter poljubil Ano, se samo po sebi razume, da jo je poljubil recimo na lice, se pravi na del njenega telesa. Če pa na primer rečemo, da je mati umila otroka, ni nujno, da mu je umila samo obraz ali samo roke. Ker glagol *umiti* sam po sebi ne implicira metonimičnega razmerja celota – del telesa, je njegova raba v zgradbah eksogene svojilnosti v angleščini slovnično nesprejemljiva:

⁹ Argumenti so obvezni udeleženci dejanja ali stanja, izraženega s predikatoma. Ostalo so neargumenti.

- (35) *She washed the child on the face. ('Otroka je umila po obrazu.')

Tako je angleščina pogosto prisiljena uporabljati zgradbe, ki same po sebi ne izražajo prizadetosti posedovalca in zato »povedo manj«, saj dejanje predstavijo kot golo dejstvo, brez implikacije, da ima dejanje za posedovalca določene posledice:

- (36) She washed the child's face. ('Umila je otrokov obraz.')

Nevropski tip zgradbe eksogene svojilnosti pozna tudi slovenščina. Osnovna kriterija rabe sta naslednja: posedovano mora biti sestavni del posedovalca (del telesa ali oblačilo oziroma del oblačila), glagol v povedku pa tak, da je lahko rabljen tudi s posedovalcem samim:

- (37) a. Maček me je opraskal po roki. (> Maček me je opraskal, in sicer po roki.)
 b. *Maček me je opraskal po pohištvu.
 c. *Maček me je raztrgal po nogavicah. (> *Maček me je raztrgal, in sicer po nogavicah.)

Zanimivo je, da zveni stavek (37a) precej bolj naravno kot vzporedna evropska zgradba, medtem ko je evropska zgradba naravnost idealna zamenjava za (37b, c):

- (38) a. ?Maček mi je opraskal roko.
 b. Maček mi je opraskal pohištvo / raztrgal nogavice.

Zdi se, da je neevropska zgradba boljša izbira v primerih, ko glagolsko dejanje ni usmerjeno na posedovano kot celoto (39a, b), in obratno (39c, č). V prid tej predpostavki govorijo tudi primeri, ko je neevropski tip zgradbe edina možnost sploh (40):

- (39) a. Poljubil jo je na obraz. / Poljubil ji je obraz.
 b. Pogladi jo je po laseh. / Pogladi ji je lase.
 c. Umila mu je obraz. / Umila ga je po obrazu.
 č. Namazala si je stopala. / Namazala se je po stopalih.
- (40) a. Zgrabil ga je za rokav. / *Zgrabil mu je rokav.
 b. Brnil ga je v stegno. / *Brnil mu je stegno.

Oblačilo v vlogi posedovanega se v primeru neevropskih zgradb nujno razume kot nekaj, kar ima posedovalec trenutno na sebi (41a). Evropski tip zgradbe včasih dopušča obe interpretaciji (41c):

- (41) a. Povlekel jo je za plašč.
 b. Pridržal ji je plašč.
 c. Umazal ji je plašč, (ki ga je imela na sebi / ki je visel na stojalu).

Kaj pa prizadetost posedovalca? Iz primerov (37a) in (40b) je več kot očitno, da jo izražajo tudi neevropske zgradbe eksogene svojilnosti. Res pa je, da naj bi le zgradbe s prostim dajalnikom implicirale tudi prizadetost v smislu učinka, ki se ga posedovalec zave na psihični oziroma čustveni ravni. V neevropskem tipu zgradb to zasledimo le v metaforični rabi:

(42) Tožba me je pošteno udarila po žepu.

Izražanje prizadetosti posedovalca je s pragmatičnega vidika najpomembnejša razlika med zgradbami eksogene svojilnosti in zgradbami s svojilnim prilastkom, ki so s tega vidika nevtralne. Razlike med vsemi tremi izraznimi možnostmi lepo ponazarja zadnji zgled:

- (43) a. Poljubil ji je roko. (implikacija: pozdrav; učinek na psihični ravni)
 b. Poljubil jo je na roko. (Kam jo je poljubil?)
 c. Poljubil je njeno roko. (Kaj je poljubil?)

3 Zaključek

Pragmatično gledano je bistvena lastnost zgradb eksogene svojilnosti ta, da implicirajo prizadetost posedovalca. To jim pravzaprav omogoča posedovalec sam oziroma njegova skladišna vloga, saj ga v obliki stavčnega predmeta zlahka razumemo kot udeleženca glagolskega dejanja, pa če sodi v argumentno strukturo glagola (neevropske zgradbe) ali ne (evropske zgradbe). Le v primeru evropskih zgradb – zaradi prostega dajalnika – naj bi šlo tudi za prizadetost v smislu učinka na psihični ravni.

Ker sem zgradbe eksogene svojilnosti obravnavala predvsem v okviru jezikovnosistemskih možnosti, bi bilo v zvezi z njihovo rabo v slovenščini nevarno postavljati kakršnekoli absolutne zaključke. Vpliv dejavnikov, ki vplivajo na prizadetost posedovalca, je sicer nesporen, pa vendar se postavlja vprašanje, koliko so ti dejavniki odločilni. Konec koncev se lahko zgodi, da je zgradba eksogene svojilnosti izbrana enostavno zato, ker rabo zgradbe s svojilnim prilastkom prepreči neki drugi dejavnik (kontekst, členitev po aktualnosti ipd.), čeprav bi morda kdo napačno sklepal, da je bila odločilna na primer živost posedovalca. Velik problem predstavljajo tudi sodbe o tem, ali je neka zgradba za domačega govorca še sprejemljiva ali ne, kar lahko zopet vodi do napačnih sklepov.

Verodostojne zaključke o dejanski rabi zgradb eksogene svojilnosti v slovenščini lahko da le poglobljena raziskava na podlagi korpusa. Posebno pozornost bi veljalo posvetiti dejavnikom izbire med evropskim in neevropskim tipom zgradbe (v primeru da sta možna oba), ki so še precej nejasni.

Literatura

- Broekhuis, Hans in Cornips, Leonie, 1997: Inalienable possession in locational constructions. *Lingua* 101. 185–209.
- Fried, Mirjam, 1999: From Interest to Ownership. Payne, Doris L. in Barshi, Immanuel (ur.): *External Possession*. Amsterdam: John Benjamins. 473–504.
- Golden, Marija, 2000: *Teorija opisnega jezikoslovja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Haspelmath, Martin, 1999: External Possession in a European Areal Perspective. Payne, Doris L. in Barshi, Immanuel (ur.): *External Possession*. Amsterdam: John Benjamins. 109–135.

Landau, Idan, 1999: Possessor raising and the structure of VP. *Lingua* 107. 1–37.

Levine, James S., 1986: Remarks on the Pragmatics of the 'Inalienable Dative' in Russian. Brecht, Richard D. in Levine, James S. (ur.): *Case in Slavic*. Columbus: Slavica Publishers, Inc. 437–451.

Podlesskaya, Vera I. in Rakhilina, Ekaterina V., 1999: External Possession, Reflexivization and Body Parts in Russian. Payne, Doris L. in Barshi, Immanuel (ur.): *External Possession*. Amsterdam: John Benjamins. 505–521.

Smith, John Charles, 2000: *Person as a pragmatic category: on the analysis of ethic pronouns*. Izroček s predavanja v okviru Lingvističnega krožka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Vergnaud, Jean Roger in Zubizarreta, Maria Luisa, 1992: The Definite Determiner and the Inalienable Constructions in French and in English. *Linguistic Inquiry* 23. 595–652.

Vidovič Muha, Ada, 1998: Pomenski preplet glagolov *imeti* in *biti* – njuna jezikovnosistemska stilistika. *Slavistična revija* 46. 293–323.

Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

